مسئوولیت متن و شکل بدوش نویسندۀ مضمون میباشد، عقیدۀ نویسنده لزوماً نظر افغان جرمن آنلاین نمی باشد.

پوهاند محمد بشیر دودیال

۲۰۱۹/۰۷/۱۶

په افغانستان کې له خپلواکۍ څخه وروسته

اداري ریفورمونه او نور مترقي پروګرامونه

د استقلال د سلمي کلیزې په مناسبت

سریزه:

په ۱۹۱۹م. کال کې افغانستان د امان الله خان تر مشرۍ لاندې ، د افغانستان د زړور ملت په میړانه او قربانۍ د بریتانیا له امپراتورۍ څخه خپله خپلواکي ترلاسه کړه. د ګران هیواد د استقلال بیا ګټل او زمونږ د نیکونو ایثار یوه د قدر وړ او د ویاړ خبره ده، د دې ترحنګ دا هم د یادونې وړ ده چې وروسته تر همدې کال (یعنې ۱۲۹۸هجری، شمسي یا ۱۹۱۹م.) څخه افغانستان د ترقی او مثبت تحول په لوري قدمونه اوچت کړل، یعنی غازی امان الله خان نه یواځې دا چې د استقلال ناجي و، بلکې یو مترقی او ریفرمست پاچا هم و. له هغه وخته تر اوسه پورې افغانستان دخپلې خپلواکۍ کلیزه لمانځي او ورسره یوځای د هغو ټولو اقتصادی، کلتوری، حقوقی، سیاسی او نور برخو اصلاحات او تحولات هم لمانځي چې د غازی امان الله خان په مدبرانه مشرتوب هیواد کې پیل او تطبیق شول. په دې کې یو هم د معاصرې اداري او نوی نظام ټینګیدل و. په دغه دوره کې اداری اصلاحات، د اداری تشکیلاتی جوړښت، عمرانی چارې، دتعلیم وده، ملی رفاه، د افغانستان بین المللی حیثیت، ملی غرور، ټولنیز عدالت، د ښخو دحقونودرناوی او ډیر نور ضروری ټکې ډاډمن او تامین شول. د خپلواکي تر لاسه کولو یواځې سیاسی اړخ ندرلود، بلکې له خپلواکي سره سم، په هیواد کې ګڼ شمیر اصلاحات، لوی ریفورمونه او ملی شعور کې ژور تحول هم راغی. د استقلال په ګټلو سره ، اداري بنسټونه ورغول شول، په تجارت او مالی

افغان جرمن آنلاین په درنښت تاسو همکاری ته رابولي. په دغه پته له موږ سره اړیکه ټینګه کړئ maqalat@afghan-german.de
یادونه: دلیکنې د لیکنیزې بڼې پازوالي د لیکوال په غاړه ده ، هیله من یو خپله لیکنه له رالیږلو مخکې په ځیر و لولئ

چارو کې لوی تحول راغی او هیواد ته نوی فرهنګ، تکنالوژي، علمی مرکزونه، مطبوعات، عامه خدمات، فابريکې، اقتصادی پلانونه او برنامی معرفی شو ي، د هیواد اداری – ملکی تشکلات متوازن شول او د عامه اداري ځینی ضروری عناصر رامنځته شول. غازی امان الله خان وروسته تر استقلال څخه لويې اقتصادی پروژې پیل کړې، د لومړي ځل لپاره د ريل پټلی، روغتيايی مرکزونه، د راډيو دستګاه، دبريښنا دتوليد پروژې، د مخابراتو، ټیلفون او مراسلاتو عصر ي سیستم ، دنجونو دتعلیم او باسواده کولو پروګرامونه او د ګمرکی چارو سمون پیل شو. جنسی مالیه لغو او په عوض يې نقدی مالیات وضع کړل. دغه اقدام هم د ټولو مالیه ورکوونکو لپاره او هم د دولت لپاره ځواړخیزه ګټور و، همدارنګه د تجارت او د سرمایګذاری، له منابعو څخه د استفادې، بودجې جوړونې، بهرنیو هیوادو سره قراردادونو،د داخلی تولیداتو، د ترانسپورتی شبکو د پراختیا، د اوبو د بندونو، ترانزیت، کانې توکو د ښه مدیریت او ساتنې او نورو برخوکې ژور ریفورمونه راغلل. دغو اصلاحاتو د تیرو سلو کلونو په بهیر کې خپل ارزښت ساتلی دی. د هیواد دځپلواکې دبیرته تر لاسه کولو د سلمې کلیزې په درشل کې په هغو مهمو اداري اصلاحاتو او د پرمختیا په عصری برنامو خبرې کیږي، چې تر ډیره پورې اوس هم ورته ضرورت دی.

له خپلواکی ګټلو وروسته اداره او حکومتولی:

د ځوان او مدبر پاچا غازی امان الله خان له خوا د استقلال تر اعلان وروسته ، نوې حکومت ، کورنیو اصلاحاتو باندی لاس پوری کړ. د افغانستان خلکو سره د پرمختګ هیله وه، ملت په ټينګه او پوره متانت ډير په کلکه د خپل ځوان دولت ملاتړ وکړ او ټولو ریفورمونو ته يې په عمل کی ښه راغلاست وواېه . د نوې مترقی او خپلواک حکومت مشر د اداري له جوړولو شروع وکړه، نوموړي د افغانستان د اداري نظام لپاره یوه روښانه کړنلاره وټاکله. وروسته تر استقلال اعلانولو يې د اسلام د سپیڅلي دين له ارشاداتو سره سم ؛ د اسلامی حکومت مستقل بنسټ پیل کړ، چې دا دی په دې سلو کلونو کې لله الحمد زموږ د اساسی قانون اصلی منبع قرآن عظيم الشان، اسلامی احکام او شرعي نصوص دي. دلته به لومړی د عامه اداري بیژندنه او لنډ تعریف وشی، بیا به و ګورو چې افغانستان سل کاله دمخه په څه ډول او څومره د ولس په خوښه اداری نظام جوړ کړ.
عامه اداره رسمی، دحاکمیت تمثیل کوونکی ،دعامه چاروپرمخ بیوونکی لويه موسسه اوديو هیواد سراسری ارګان دی، چې دسیاسی،حقوقی،اقتصادی ،ټولنيزواوکلتوری ډګرونومسئولیت ورپه غاړه دی. دغه سیا سی ډوله تعریف ترڅنګ د اداري حقوقی تعریف داسی شوی دی: اداره هغه سازمان او تشکیلاتی جوړښت دی چې بشری، مالی او مادی منابع اهدافو ته د رسیدو په خاطر تنظیم او په کار اچوي.
امانيه دولت هم د هغه مهال له غوښتنو سره د اداري د نوي سستم د جوړولو پریکړه وکړه. د دغه نوی سیستم لپاره روزل شویومتخصصینوته اړتيا ده، چې ددوی دپوهی په قوت باید عامه پالیسی تطبیق شی. عامه اداره دعامه پالیسی د تطبیق کولو،داجراتو،دقانون جو ړ ولو او دقانون انفاذ اودعمومی قضاوت لپاره عمل کوونکی قوتونه لری. دعامه اداری په اړانه کی دولت مستقل ادارات اوپه بیلابیلوسکتورونوکی له مرکز څخه نیولی ترمحلاتوپوری فعاله څانګی لري اوهمدغه جوړښت دهیواد په سرتا سر کی دعامه اداري مفهوم ته تحقق ورکوي. دغه بیلا بیل ادارات دبیلابیلودندولرونکي دي لکه: اقتصاد،ترانسپورت،روغتیا،چاپيریال ساتنه اونور. په دغو سازمانونوکی اغیزمنه هماهنګی ایجاداوعامه خدمات عرضه کیږی
غازی امان الله خان د پورته مقاصدو له مخې د اداري تشکیلاتو دننه کې ریفورم ته ملا وتړله، وزیران ، والیان (حاکمان)، ښاروالان، د څانګو مدیران يې موظف کړل، دوی يې خپلو مسئولیتونو ته ځیر کړل. شرعی محاکم يې جوړ او قاضیان يې پکې مقرر کړل او حکم يې وکړ چې ټول قضایا به د محکمې په واسطه حل کیږی. شورا يې تاسیس او د حکومت ارکان يې په دنده وګومارل. دا په هیواد کې د معاصرې اداري لومړنی بنسټيز اقدام و. غازي امان الله خان له خپلواکی تر لاسه کولو وروسته، د افغانستان د نوي اداري نظام لپاره لاندی ټکي په پام کې ونیول:

- **د دولت د ټولې اداري دستګاه له سره سمون او نوی جوړښت ورښنل،**
- **اداري پروسه ګړندی. ړنه او د ضروری بروکراسی سره سمه عیاروَل،**
- **د حکومت او ولس ترمنځ خوږې او نږدې اړیکې جوړول (د ولسواکی ایجاد)،**
- **د دولت د کارکوونکو د کاری چاپيريال او اداري ترمنځ د پیاوړو او کلکو اړیکو رامنځته کول،**
- **د مکافاتو او مجازاتو رایجول،**
- **مهمې چارې روښانډو او پوه ذواتو ته سپارل.**

غازی امان الله خان د قانون ملاتړی و، تر هرڅه دمخه يې د يوې لويې جرګې په رابللو سره د هیواد لپاره یو اساسی قانون تدوین کړ. امانیه دولت په دوهم ګام کې د افغانستان د ملی یووالی د بنسټ ټینګولو ته پاملرنه وکړه او په عاقلانه توګه يې دغه ملی یووالی د وروری او د افغانستان د خلکو د مساوی حقونو په پام کی نیولو سره سمبال

افغان جرمن آنلاین په درنښت تاسو همکاری ته رابولي. په دغه پته له موږ سره اړیکه ټینګه کړئ maqalat@afghan-german.de
یادونه: دلیکنې د لیکنیزې بڼې پازوالي د لیکوال په غاړه ده ، هیله من یو خپله لیکنه له راليږلو مخکې په ځیر و لولئ

کړ، موخه یې د نوي افغانستان د ټولو اوسیدونکو ترمنځ د بشپړ عدالت ډادمن کول و، نو ځکه یې د اساسي قانون په اتمه ماده کې ویل شوي و چې:
ټول هغه وګړي چې په افغانستان کې اوسیږي پرته د دیني او مذهبي توپیر څخه د افغانستان اتباع بلل کیږي. په نهمه ماده کې ویل شوي وو، چې د افغانستان ټول اتباع په دیني او مذهبي چارو کې د دولت د سیاسي نظام تابع او د شخصي حقونو د آزادۍ لرونکي دي. په لسمه ماده کې راغلي وو، چې : شخصي حریم له هر ډول تعرض او مداخلې څخه خلاص دی، هیڅوک پرته له شرعي حکم او قانوني نظام څخه توقیف او مجازات کیدای نشي. په افغانستان کې د اسارت اصول بیخي موقوف دی.
په ۱۶ مه ماده کې راغلي وو: د افغانستان ټول اتباع د شریعت او د دولت د نظام په وړاندې د هیواد په وظایفو او حقونو کې مساوي برخه لري.
په ۲۲ مه ماده کې وایي: مصادره او بیګار تحریم شو. په ۲۴ مه ماده کې شکنجه او هر ډول کړاو منع کړل شو او د کور او لیکونو مصئونیت ډاډمن شو. د دغو قانوني موادو روح داسې و، چې عملاً تر تطبیق لاندې و او له ناولتیا، دوکې، غولولو او درواغو او نفاق څخه پاک و. همداسې هم دیني مراسم او د امامیه مذهب د پیروانو تکیه خانې هم عملاً ازادې شوې او ټول مریيان له مرئیتوب څخه آزاد شول او په دې بهیر کې په کابل کې د دوی اووه سوه تنه وینځې او مریيان د خپلو اربابونو له کورونو څخه ووتل .
اداري بیځایه لګښتونه یې منع او دمالي چارو مدیریت یې سیده او روڼ کړ، چې مهم ګام یې د جنسي مالیې په عوض، نقدي مالیه وضع کول و. بیوزله خلک یې له مالیاتو معاف او بې مورده جبري او شاقه کارونه یې لغو کړل، بیځایه – اضافي مادي امتیازات یې منع اعلان کړل. اداره یې سراسري کړه او له مرکز څخه یې صلاحیت لرونکي هیئتونه ولایاتو او علاقداریو ته ولیږل. اداري او مالي چارې یې تر تفتیش لاندې راوستلې . دغو مدني تحولاتو، قانوني آزادي، دیموکراتیکې اوآزادې فضا او عادلانه حقوقي سیستم اقتصادي ودې، پانګونې او د مولدینو تشویق ته زمینه برابره کړه. د دهقان، کارګر، کسبه کار او پیشه ور هوساینه د دولت یو مرام وبلل شو. همدا علت و چې ورو ورو د خوراکي توکو او لومړنیو اړتیا وړ اجناسو نرخونه ارزانه او دخلکو په اقتصادي ژوند او د خوراکیښانو په دسترخان کې مثبت بدلون راغی.
د اتباعو د آزادۍ او دیموکراتیکو حقونو د رعایت په دِغه بیلګه ییز ځپرکي کې د کندهار، غزني او جلال آباد د ښارونو د مشورتي مجلسونو او د معارف په انجمن کې یو یو تن د افغانستان له هندوانو څخه هم په انتخابي توګه وګومارل شول او په اداري چارو کې ورته ونډه ورکړل شوه، د پاچا امان الله خان د ۱۲۹۹ ش. کال د وري د میاشتې(د ۱۹۲۰م. کال - مې) د فرمان له مخې اهل هنود او سکهانو ته د ژیړې لونګۍ د حتمي په سر کولو او معجز اغوستو او د دوی د جزیې باقیات لغو شول او د هندوانو بچیان په ملکي او نظامي مدرسو کې لکه حبیبیې او حربیې کې شامل او د اردو په افسرۍ کې هم ومنل شول. د قوم ژبې او نژاد له مخې هر ډول تبعیض له منځه ولاړ، د محمدزیو د قوم نسبي او مستمري معاش، د خانانو او د روحانیونو بې مورده امتیازات لغوه شول او د ټول ملت حقونه مساوي اعلان شول. دغه عدالت په اقتصادي ډګر او ددولت د بودجې په سیما ډیر ښه مثبت تاثیر وکړ. د دولت ماشین هم په درې ځواکونو یعنې اجرائیه مقننه او قضایه باندې ودرول شو، البته دغه تشکیل یو ځانګړې جوړښت درلود مثلاً پاچا هغه پخوانۍ د مشرانو جرګه چې دارالشورا بلل کیده، په یو څه بدلون سره د شورای خاص په نوم ونوموله او وروسته بیا د دولت د شورا په نوم یاده شوه. په دغه مجلس یا جرګه کې یو شمیر انتصابي غړي د پاچا له خوا او یو شمیر انتخابي غړي د ملت لخوا غوره کیدل او په ولایتونو کې د لومړۍ درجې دوهمې درجې او دریمې درجې حکومتونو او علاقداریو یو مجلس درلود چې په هغه کې به د سیمې رسمي مامورین شامل وو او انتخابي غړي یې د خلکو له خوا په مساوي توګه غوره کیدل د دولت شورا قانوني پروژې تر دقت او غور لاندې نیولې او د وزیرانو د مجلس د تصویب په خاطر یې د پاچا لاسلیک کولو ته استولې همدغه مجلس د دولت بودیجه، مقاولات او قراردادونه او بهرنیانو سره تړونونه هم تر کتنې لاندې ونیول د دولت د شورا واک او دندې او د ولایتونو مشورتي جرګې د اساسي قانون په ۳۹ – ۴۹ مادو کې او همدارنګه د اساسي تشکیلاتو په قانون کې ټاکل شوې وې.
د ظرفیتونو لوړولو، د ماهر و روزل شویو متخصصینو زیاتولو او استخدام او په اداره کې د اغیزمن بشري ځواک ګومارلو ته یې ځانګړې پاملرنه وکړه. په همدې خاطر یې په بیلابیلو څانګو؛ لکه: باروت او وسله جوړولو، بریښنا او د الوتکو ترمیم، تیلفون او مخابراتو، طبابت، نظامي کادر، مالي محاسبینو او نورو ضروري څانګو کې زده کوونکي د زده کړو لپاره ترکیې، جرمني او بریتانیا ته واستول. د هیواد قضایه قوي چې له پخوا څخه یې یو څه پراخه واک او یو څه ځانګړې خپلواکې لرله د هغوی خپلواکي دولت د قانون د ۵۳ مادې له مخې محترمه وګڼله، خو د هغو د حکم درجه یې قید کړه، په دې معنا چې قاضي به پخوا ځان په جزایي برخو کې ډیر فعال او څرنګه به یې چې زړه و هغسې باله او د تعزیر وسیله د هغه په لاس کې د یوې تیرې وسلې په توګه وه، دا ځکه چې د جرم له پیښیدو مخکې جزا ثابته او ټاکلې نه، بلکې د قاضي په واک کې وه او د هغې د شخصي قناعت له مخې به ورکول کیده. قاضي کولای شول، چې په یوه جرم کې تورن کسان د هغوی د ټولنیز دریځ، ظاهري حالت او نورو له مخې په سزا ورسوي او سزا د غوږ له تاوولو نیولې بیا تر اعدام پورې وه او هر ډول به چې قاضي وغوښتل دغه

افغان جرمن آنلاین په درنښت تاسو همکارۍ ته رابولي. په دغه پته له موږ سره اړیکه ټینګه کړئ maqalat@afghan-german.de
یادونه: دلیکنې د لیکنیزې بڼې پازوالي د لیکوال په غاړه ده ، هیله من یو خپله لیکنه له رالیږلو مخکې په ځیر و لولئ

سزاګانی ورکول کیدې. پاچا امان الله خان د یو شمیر متجددو او جید فقهاوو په مرسته، چی د هغو په سر کی د مولوی صاحب عبدالواسع خان کندهاری نوم یادیدای شی، د دوو ټوکو کتابونو په تالیف سره د قاضی له خوا ورکول کیدونکی سزاګانی محدودی او تعزیر یی په تقدیر واړاوه. د دغو کتابونو نوم تمسک القضا امانیه و یعنی تمسک القضا یی د یوه جلا قانون په بڼه او مدون جزایی قانون په شکل جوړ کړ چی د هر جلا جلا جرم جلا جلا سزا پکی لیکل شوی وه، په دی توګه قاضی نشو کولای، چی پخپله خوښه دغه سزا کمه یا زیاته کړی. په دی توګه په افغانستان کی دا بیخی یو نوی فقهی بنسټیز بدلون و. محکمی د اساسی قانون له مخی د نورو له لاسوهنی څخه خپلواکه شوی او د تورنو (متهم) محاکمی کولو هم علنی او څرګنده بڼه غوره کړه له دی پرته دولت د حقوق الله او حقوق العبد موضوعات یو بل څخه جلا کړل او داسی یوه قضیه، چی قاضی به د خپل واک له مخی پکی تبرئه کید، دولت هغه له خپل لوری د پولیس د اداراتو او ولایتی مشورتی جرګی له لاری تر تعقیب لاندی نیوله او مجرم ته به یی سزا ورکوله.
د افغانستان اجرایه قوه په ۱۹۱۹ م. کال کی په لاندی توګه تشکیل شوه. صدراعظم سردار عبدلقدوس خان اعتماد الدوله، حربیه وزارت سپه سالار صالح محمد خان وزیر، د بهرنیو چارو وزارت وزیر محمود طرزی، د کورنیو چارو وزارت وزیر علی احمد خان شاَغاسی، د مالیی وزارت مرزا محمود خان پخوانی امین نظام، د سوداګری وزارت وزیر غلام محمد خان وردګ، د عدلیی وزارت محمد ابراهیم خان، د معارف وزارت سردار عبدالحبیب خان ، د کرنی وزارت وزیر علی جان خان او د نقلیی وزارت مرزا غلام قادر خان چی د دی ټولو په سر کی پاچا و او حربیی وزارت یی په سیده توګه تر څارنی لاندی و. وروسته بیا نقلیه وزارت لغوه او د عمومی امنیی وزارت جوړ شو وزیر یی شجاع الدوله خان امین العسس و. همدارنګه یو طبیه (دروغتیایی چارو لپاره) خپلواک مدیریت جوړ شو چی په ټول هیواد کې یې د روغتیا چاری سمبالولی . دغه مدیریت په مرکز او ولایتونو کی یی د روغتونونو او روغتیایی مدیریتونو په جوړولو لاس پوری کړ . مدیر یی سردار محمد کبیر خان و.
معارف یې د ترقی اساسي ستن وبلله او د هیواد د چارو د سمبالښت په خاطر یې د بیلابیلو قوانینو وضع او اجرا کول تر کار لاندی ونیول او د دولت د شورا او د وزیرانو کابینی او د لویو جرګو په واسطه یی یو شمیر قوانین وضع او تصویب کړل لکه د القابو قانون، د نفوسو تذکره، دولتی ودانۍ(دعامه ملکیتونو مدیریت)، د حاکمانو او مامورینو د دندو ویش، تقاوی، د صنایعو هڅول، جیلونه، تحصیلی مالیه اخیستل، د یتیمانو روزنه، نظامی تعلیمنامی، للمی کرنه، عسکری خدمت، د دولتی ملکیتونو پلورل، قونسلری، قریه داری، د شرعی محکمو قانون، د سوداګریزو معاملاتو قانون، تغزیه (ماتم یا دویر دود- دستور) ، د کورنی بنوونځیو قانون، مطبوعات، مقیاسات، د څارویو محصول، د نبنانونو قانون، نکاح او د ماشومانو سنتول، د کرنی د مامورینو، معارف، او نور قوانین او مقررات، چی د دې ټولو په سر کی اساسی قانون او د عمومی جزا اساسی تشکیلات او د عسکری جزا قانون و. قوانین باید د وزیرانو په مجلس کی تصویب او بیا د دولت د شورا له خوا منل شوی وای په پای کی پاچا لاسلیک کول. د دولت په شورا کی یو شمیر روڼ اندو لکه فیض محمد خان ناصری، سعدالدین خان وکیل او داسی نورو غړیتوب درلود او یو شمیر نور لکه ترکی جمال پاشا او ترکی متخصص بدری بیګ هم پکې شامل وو، چی د قوانینو د پروژو په ترتیب کی یی برخه لرله، خو اساسی قانون یوی ۸۷۲ کسیزی لویی جرګی ته په جلال اباد کی وړاندی شو، چی په هغی کی د ملت استازی او د حکومت غړی راټول شوی وو، او په همدغه لویه جرګه کی تصویب شو. وروسته بیا دغه قانون په پغمان کی د ۱۳۰۳ ش. کال د چنګاښ د میاشتی په لویه جرګه کی تصدیق او لاسلیک شو او د شاهی اعلانونو په واسطه په ټول هیواد کی خپور شو. دغه قانون یو ځانګړی حقوقی خاصیت درلود، چی د هغه د ۳۱ می مادی له مخی فقط کابینی د پاچا په وړاندی مسئولیت درلود او د شپږمی مادی له مخی پاچا غیر مسئول و، وروسته بیا پاچا د صدارت چاری هم ترلاسه کړی او تر پایه پوري د یوه غیر مسئول صدراعظم په توګه پاتې شو. د قوانینو وضع کول هم د دولت د شورا په ترتیب او د وزیرانو مجلس په تصدیق او د پاچا په لاسلیک سره نافذ کیدل.
مشرانو او د افغانی عنعنی مهمي موسسې، یعني جرګې (شورا) ته یې عملاً درناوی وکړ او صلاحیتونه یې جرګو او شوراګانو ته وسپارل . لویو جرګو ځانته ځانګړی نظمیه (سمبالوونکی) لایحه او مقررات لرل او د غونډو د جوړیدو پروګرام یی هم درلود. د پغمان په وروستی لویه جرګه کی چی په ۱۳۰۷ ش کال جوړه شوه، د ملت زرو تنو انتخابی استازیو او د پاچا له خوا انتصابی غړو برخه لرله، چی د پغمان د تیاتر په غولی باندی په پینځو کتارونو کی کیناستل د څنګ په کتارونو کی د ملت وکیلان او په منځنیو کتارونو کی د دولت د شورا انتخابی استازی او د ولایتونو د مشورتی جرګو استازی کیناستل. د پاچا تخت د ستیژ پر سر باندی و، چی ښی لاس ته یی نظامی کنډ کمشنران او کیڼ لاس ته یی د محکمو قاضیان او د وزارتونو رئیسان او مدیران کیناستل. اول د رئیس د غونډی د مشر او د هغه دوه مرستیالانو او د مجلس د منشی څوکی ایښودل کیدی، هر هغه چا چی خبری کولی هغه به له غولی څخه پاڅید او د ستیژ سرته به له ښی لوری څخه راته او د میکروفون له لاری به یی خبری کولی.
غازی امان الله خان د لومړی ځل لپاره د نظریاتو آزادی تضمین کړه، په مهمو پریکړو کې یې د ملت استازیو او مشرانو ته د نظر څرګندولو او خبرو کولو آزاد فرصت برابر کړ. داسې چې مصوبات به د رایو په اکثریت سره د منلو وړ و، چی په صندوقونو کی به د تورو او سپینو مریو په اچولو سره شمیرل کیدی .

افغان جرمن آنلاین په درنښت تاسو همکاری ته رابولي. په دغه پته له موږ سره اړیکه ټینګه کړئ maqalat@afghan-german.de
یادونه: دلیکنې د لیکنيزې بنې پازوالي د لیکوال په غاړه ده ، هیله من یو خپله لیکنه له رالیږلو مخکې په ځیر و لولئ

امانیه دولت د معاصرې ډیموکراسیی یوه بیسارې بیلګه وه. مشورتي جرګو د ډیموکراسی د نقش ایفا کول په غاړه لرل. د هیواد په نهواد اري واحدونو، پینځو ولایتونو او څلورو اعلی حکومتونو کی لاندینی مامورین د مشورتی جرګو تر څنګ په کارونو بوخت وو: نایب الحکومه مستوفی، د مرافعی قاضی، د ابتدایی قاضی، د کوتوالی قوماندان، د ګمرک مدیر، د نفوسو(احصائیي) مدیر، د روغتیا مدیر، د معارف مدیر، د ډاک (پُست)مدیر، د ولایت د تحریراتو مدیر، د بهرنیو چارو مامور او خزانه دار. د دوی تر څنګ به یو ځای نظامی قوماندانان، نظام دفتری او په ښارونو کی د ښاروالی مشران وو، خو په ولایتی مشورتی جرګه کی به یواځی هغه دولتی مامورین وو، چی تل به پکی په کار بوخت و، چی د هغو ټاکل د پاچا د فرمان له مخی کیدل، لکه: نایب الحکومه یا اعلی حاکم، مستوفی یا اعلی سر رشته دار، د کوتوالی قوماندان، د مرافعی قاضی، د ګمرکاتو مدیر، د مجلس منشی، او د تحریراتو مدیر.
د هیواد د ولایتونو په اداره کی د قانون له مخی لاندینی اساسات په پام کی نیول کیدل:
د ماذونیت پراختیا، د دندو ویش او د مسئولت ټاکل.
په دې توګه جوته شوه چې غازی امان الله خان د لومړي ځل لپاره د معاصرې عامه اداري بنسټ کیښود. د بشری سرچینو پراختیا، ددندو او مسئولیتونو تفکیک او ټاکنه د یوې سالمی او اصولی اداري مهم اجزا دي، چې دغه مدبر پاچا ورته ځانګړی ارزښت ورکړی و.
دولت د خپلو ریفورمونو په نظامی چارو کی هوایی ځواک هم ورزیات کړ، چې یوولس الوتکی یی لرلی او په دغه ځانګه کی یی ۱۶ تنه محصلین روسیې، فرانسی او ایتالیا ته واستول او څو تنه نور یی په نظامی ځانګو کی شوروی اتحاد او د ترکیې جمهوریت ته واستول. د هیواد دننه یی بیلابیل مسلکي روزنیز مرکزونه پرانیستل او د سرتیرو د باسواده کولو چاری یی هم پرمخ بوتلی، د کابل حربی فابریکه پیاوړی شوه او نظامی مهمات له بهر څخه وارد شول او افغانی ځواکونو ته دافع هوا توپونه او زغره وال ګاډی ورکړل شول.
امانیه دولت دلومړي ځل لپاره د محاسبې یو روڼ او شفاف نظام ایجاد او مسلکی محاسب مدیران یې وروزل او په کار يې وګومارل. یو بل هغه مهم اقدام چې د اقتصاد بنسټیزه پروژه بلل کیدای شی، هغه د لارو جوړول او ترمیمول و. د لارو بیرته رغول او د سړکونو غځول د شمال ولایتونو خواته، د بامیان، کاپیسا او پکتیا لوري ته پرمخ ولاړل. په کابل، پغمان، مُقر، او جلال اباد کی یو شمیر هوټلونه جوړ شول. که سقوی اړ- دوړ نه وای راغلی، افغانستان د خپلې توریستی او سیاحتی جاذبې له امله ګڼ شمیر نړۍ ګرځیدونکی جذبولای شول. یو بل مهم اقتصادی سکتور د مخابراتو خدمات دي. د دغه سکتور په برخه کې دتیلیفون، تلګراف او بیسیم دستګاوی جوړی شوی او د ډاک هوایي کرښه د افغانستان او شوروی اتحاد تر منځ او د ډاک ځمکنی کرښه د کابل او هند تر منځ رامنځته شوه. په کابل کې د راډیو بنسټ کیښودل شو او ټول کابل ښار په برېښنا روښانه شو او د کابل د نوی ښار (دارالامان)بنسټ هم کیښودل شو. د ښوونې او روزنې او مخابراتو له سکتورنو وروسته؛ د روغتیایی چارو په برخه کې هم مهم تدابیر اجرا شول: په کابل او ولایتونو کې ملکي او نظامی روغتونونو جوړ شول او په مرکز کې مستورات او د پغمان په بیګتوت کې سناتوریم جوړ شو. د اکسری ماشینونه کابل ته راوړل شول او دولت د روغتیایی پاکو اوبو د چمتو کولو او د غذایی موادو د روغتایی کولو او د ښاری تنظیفاتو د برنامو په اجرا سره دعامه روغتیا ډاډ خلکو ته ورکړ.
د خیریه موسساتو بنسټ هم همدا وخت کیښودل شو؛ مثلاً دارالمجانین او دارالیتام جوړ شو. په دغو ټولو اصلاحاتو کی ګڼ شمیر بهرنی متخصصین په تیره بیا ترکان او جرمنیان او فرانسویان بوخت وو. ترکانو په روغتیایی چارو، نظامی برخو او قانون جوړونی کی، جرمنیانو په معارف، تخنیکی او نظامی برخو کی او فرانسویانو د معارف او لرغونپیژندنی په برخه کی کارونه وکړل، زیات هغه متخصصین چې افغانستان استخدام کړی وو، هغه جرمنیان وو.
د دغو ټولو اداری ریفورمونو په اجرا او تطبیق کې ولس او خلکو رغنده برخه واخیسته او په خپله خوښه حاضر شول او له نویو اصلاحاتو او نوی نظام څخه یی په کلکه ملاتړ وکړ آن دا چی د هیواد ښځو په هیواد دننه ښوونځیو ارشاد النسوان د جریدی په خپرولو د ښځو د ملاتړ ټولنی په جوړولو او نورو چارو کی برخه واخیسته. په عمومی توګه خلکو په دغو ټولو مترقی او رغنده ریفورمونو کی پرته له هیڅ تعصب ، زور، د ممرستو له سپمولو اومنفی غبرګون څخه، له خپل ځوان دولت څخه ملاتړ وکړ. افسوس او آرمان چې په دې ټول نیکمرغه دوران کې مکار او حیله ګر دښمن په کمین کې و. استعمار لا هم نه غوښتل چې افغانستان د ترقی په لوري ګام اوچت کړي. استعمار غوښتل چي د افغانستان هغه ځوان او مترقی دولت چې هم یي دوی ته ماتي ورکړی او هم یي د دوی نړیوال تکبر له خاور سره برابر کړی و ، بیرته معدوم او دغه هیواد بیرته د تیارې او وروسته پاتیوالی کندې ته وغورځوي.

د امانیه دولت د اداری اصلاحاتو او د نظام د ماتي یو شمیر دلایل:

واقعیت دا دی چې د اصلاحاتو په بهیر کې عامه اذهان د دغه نهضت په وړاندې په ناوړه توګه تحریک شول. دلته تحرکات او ناوړه نیتونه وو . د ریفورمونو په بهیر کی د دښمنانو په تحریک په یو شمییر ځایونو کې ولس د

افغان جرمن آنلاین په درنښت تاسو همکاری ته رابولي. په دغه پته له موږ سره اړیکه ټینګه کړئ maqalat@afghan-german.de
یادونه: دلیکنې د لیکنیزې بڼې پازوالي د لیکوال په غاړه ده ، هیله من یو خپله لیکنه له رالیږلو مخکې په ځیر و لولـئ

خپل استقلال د ناجي په مقابل کی چی دوی يې د فابريکو ، د وسپنی د پټلی، مدرسی ، ورځپاڼی تخنيک او علم او فن عصر ته يې معرفی کول، د هغه د مترقی پلان په وړاندی ودريدل . له بده مرغه په دولتی ادرااتو کی يو شمير فاسد چارواکيو هم په پټه ځای نيولی و او خلکو سره يې سم چلند نه کاو او د عدالت پر ځای يی بيعدالتی کوله، نو ځکه ولس د مترقی او ملت دوست او رعيت پروره پاچا تر څنګ ددغو فاسدينو او ظالمانو د موجوديت تحمل نشو کولای، يعنی هم بهرنۍ مداخلی او هم تر يوې اندازې داخلی نارضايتی موجودې وې .

په دې ترتيب سره ګورو چې د افغانستان د اړ- دوړ او اغتشاش علت هم د بهرنيانو مداخلې او هم د دولت په ناوړه اداره او د دولتی مامورنيو په بی کفايتی کی و چی هره مهمه ، حياتی او سپيڅلی دنده يی د رشوت او خيانت په ناولتيا ککړه کړی وه. دخپګان خبره دا وه چې مهربان او رعيت پروره پاچا ته دغه مسايل نه رسول کيدل. يعنې ده ته په نږدې کسانو کې صادق کارکوونکی کم وو. همدا لامل و، چی پاچا او دولت د خپلو خلکو له ملاتړ څخه بی برخی شو . د دې ترڅنګ انګريزانو او د پاچا داخلی دښمنانو او د ريفورم مخالفينو په مکارۍ او دروغو د ملت اذهان منحرف او ډير پوچ تبليغات يې پيل کړل، خو هيڅا دغی خبری ته ډير پام ونه کړ . دا ځکه چې پاچا امان الله خان يو صادق او په زړه پاک شخص و، ده په خپلو مامورينو، ولس، ګاونډيو، سفارتونو او وزيرانو ډير اعتماد کړی و، خو پورته يادو شويو ستونزو د عالی او مترقی ريفورمونو د نړيدو زمينه برابره کړه او د بهرنيو جاسوسی لاسونو او کورنيو ارتجاعی ځواکونو لپاره يی لاره هواره کړه. که دغه دسيسې نه وای د استقلال د ګټلو او د هيواد د ترقی لپاره زموږ د نيکونو قربانی او د مترقی پاچا امان الله خان هلې –ځلې نه هدر کيدلی.

له استقلال وروسته د اصلاحاتومثبتي اغيزې:

وروسته د استقلال د بيا ترلاسه کولو څخه ، دافغانستان ځوان مترقی او وطنپال پاچا ډير ژر د هيواد د رغاونې او عصري کولو په خاطر کلکه ملا وتړله. راز راز ريفورمونه يې پيل کړل. د ده ريفورمونه له سياست او حکومتولۍ څخه شروع، بيا يې ټولنيز مسايل او وروسته تر هغه يې اقتصادی برنامې او پروګرامونه تر کار لاندې ونيول. لومړنی اقدام يې ټولنيز عدالت ټينګول و. پاچا په دې باندې باورې و چې د سياسي استقلال ترڅنګ اقتصادی استقلال يو ضروری شرط دی. غازی امان الله خان دخپلو مترقی پلانونو په اعلانولو سره د ملت په زړونو کې خای ونيو او ټول ولس يې تر شا ودريد. شاوخوا نور هيوادونه هم د ده له اصلاحاتو څخه اغيزمن شول، په ترکيه کې ريفورم مستقيماً د پاچا امان الله خان د درايت او تدبيرونو څخه متاثر و، له مصر څخه تر هند پورې د خپلواکی غوښتنی او استقلاليت احساسات په ځپو شول. د هيواد دننه د ژوند په ټولو ډګرونو کی مثبت بدلون راغی . دغه بدلونونه په دوو پړاوونو(مرحلو) کی څيړلای شو:

امير اان الله خان په لومړی پړاو کی د خپلو اصلاحاتو په تطبيق کی ډبر ګړندی او پوره بريالی و او هغه دا چی د ملت د اکثريت بزګرانو، شپنو او پيشه ورانو په وړاندی يی پخوانی درانه بارونه سپک کړل. جنسی جبری ستونزمن ماليات، د آذوقې خريداری، د غلې حواله کول اجباری اذوقه رسول، ډيرو زياتو پړاوونو ته د دولتی مالياتو د راټولولو اجاره داری، د ماليه ورکوونکی او ماليه اخيستونکی تر منځ د فيوډال او ملکانو واسطه، د قريه داری زوړتشکيل، د ناشميرل شويو ځارويو د مالياتو اخيستل، اجباری کار او بيګار، له پيشه ورو او صنعتکارو څخه د بازار بيلابيل ټکسونه، مريی (غلام لرل) او نور يی ټول منع کړل. د ځمکی ماليات په نغدی بڼه واړول شول او ټول ماليه ورکوونکی په سيده توګه پرته د ملک او خان له مداخلې او ناجايزې استفادې څخه، د دولت له مالی دفترونو سره وتړل شول . دولت خپل ټول ضرورتونه په نغدو پيسو، په شفاف ډول او په خپل زړه پيرودل. د ځاروی روزونکو ځاروی هر کال شميرل پيل شول او د هغو د موجوديت له مخی به ماليه اخيستل کيده او د دی موخی لپاره يو جلا قانون چې (قانون مواشی) نوميد، جوړ شو. د لومړی ځل لپاره د رسمی ارقامو عصری ثبت او د احصائيې سيتسم مروج شو. په کابل کی د ماليی د اداراتو د چارو د تنظيم په خاطر د اصول دفتر ښوونځی پرانيستل شو چی مدير يی مرزا مجتبی خان و او د دغه ښوونځی فارغان به د هيواد د ماليی وزارت په مامورينو کی ګومارل کيدل. له دغه اقدام څخه موخه دا وه چې عامه مالی چارې په ښه او شفاف ډول مديرت شي. په همدې خاطر د افغانستان د مالی مديريت او د عامه مالی چارو د نظام په تاريخ کې دا مرحله يوه بيسارې رڼه او د تحول دوره ګڼل کيږی.

د دغو اداری اصلاحاتو په پايله کې په فرهنګی ډګر کې هم ژور او مثبت تغيرات راغلل. د بيلګې په توګه په ډير کم وخت کې په هيواد کې د متعلمينو شمير ۸۸۰۰۰تنو ته ورسيد، دا په داسې حال کې چې دينی مدارسو ته هم همدومره توجه وشوه چې ټولې تر رسمی نصاب لاندې راغلی، که ددغو مدرسو د شاګردانو او دارالحفاظونو د شاګردانو شمير هم ورسره جمع کړو، په ټول هيواد کې به يې شمير تر ۲۰۰۰۰۰ پورې اوچت شي. ددې تر څنګ دا مهال په ټول هيواد کی ۲۲جريدې او ورځپاڼې خپريدې، چې دغه شمير دهغه وخت لوی رقم و چې ګاونډيو او حتا د آسيا په ډيرو هيوادو کی يې يې ساری نه و.

افغان جرمن آنلاين په درنښت تاسو همکارۍ ته رابولي. په دغه پته له موږ سره اړيکه ټينګه کړئ maqalat@afghan-german.de
يادونه: دليکنې د ليکنيزې بڼې پازوالي د ليکوال په غاړه ده ، هيله من يو خپله ليکنه له راليږلو مخکې په ځير و لولئ

د حکومتولی او اداري نویو ریفورمونو لګښتونو ته ضرورت درلود، نو ځکه دولت د مالیاتو په زیاتولو لاس پوری کړ، د بیلګی په توګه د آبی ځمکو مالیات، چی پخوا د جریب په سر پینځه روپی و، اته روپیو ته پورته شول او د څارویو مالیات هم زیات شول، د اوښ مالیه له دریو څخه څلورو روپیو ته ، د آس مالیه له دوو څخه دریو روپیو ته، غویان له یوی روپی څخه دوو روپیو ته، د خره مالیه له دولسو پیسو څخه یوی روپۍ ته او د پسه مالیه له اووه پیسو څخه پنځوسو ته لوړه شوه. په ۱۹۲۰ م. کال کی کاغذی یوه پینځه، ۲۵، ۵۰ او سلګیز افغانیګی نوټونه چاپ او خپاره شول او د سرو زرو سکی پینځه امانیه په ۷۵ روپۍ، دوه امانیه په ۳۰ روپۍ او یوه امانیه په ۱۵ روپۍ او نیم امانیه اوو نیمی روپۍ وه. همدارنګه فلزی مسکوکات سپین زر او مس د پیسو د واحد روپۍ اجزاوو، کونده کیدل د مقیاساتو قانون په ۱۹۲۲ م. کال کی وضع شو. په دې توګه مالی ریفورمونو د امانیه دورې د اصلاحاتو یوه برخه وه.

کلتوری چارې او معارف د امانیه دوری د اداری چارو یوه بله لویه برخه جوړوله:

د خپلواکی د بیرته ګټلو تر ټولو مهم اغیز د ملی فرهنګ او کلتور ودې، ښوونې او روزنې، مطبوعاتو، برېښنایی اطلاعاتی وسایلو، لکه راډیو، ټیلفون، مخابراتو، د نویو وداینو جوړولو، د ملی موزیم تاسیس او دکتابونو چاپ او دغه ډول نورو کلتوری چارو ته پاملرنه او په هغو باندې د خپلواکي اغیز ، خصوصاً په خپله د پاچا پاملرنه د ژبې، ادب، مطبوعاتو او ارتباطاتو خواته وه. ډیر کلتوری مظاهر او د هغو ارزښت او معنوی حقوق ، د افغانستان په لومړنی مدون اساسی قانون کي درج شول. په حقیقت کې د موزیک د یوه ښوونځی، سینما او تیاتر بنستونه هم په همدې وخت کي کینودل شول. همدومره پاملرنه د جوماتونو او مدرسو جوړولو ته وشوه. شاید دا به دافغانستان په تاریخ کې یوه بیساری دوره وي چې د معاصرو شرایطو له غوښتني سره سم ، دیني مدارسو او دینی علماوو ته پاملرنه شوې وه. د افغانستان د لومړنی اساسی قانون د ۶۸ مادی له مخی لومړنی زده کړی تر ابتدائیه درجې پوری اجباری شوی او په پلازمینه کابل کی د حبیبیې له لیسی پرته د امان او امانی لیسی د فرانسوی جرمنی او کورنیو پروفیسورانو او استادانو په واسطه پرانیستل شوی د غازی رشدیه ښوونځی د استقلال رشدیه، د تلګراف، انځورګری، ترکاني، معماری، ژبی ، کرنی، عربی دارالعلوم، د مستوراتو رشدیه، د جلال آباد رشدیه، د کندهار د کرنی رشدیه، د هرات رشدیه، د هرات دارالمعلمین، د مزار شریف رشدیه، د قطغن رشدیه د پولیسو ښوونځی، د موزیک ښوونځی، د غالی اوبدلو، د نجونو لپاره تدبیر منزل، طبیه ښوونځی، مستورات او له ۳۲۲ څخه زیات لومړنی ښوونځی د هیواد په ټولو ولایتونو کی پرانیستل شول. تر ۱۹۲۷ م کال پوری د لومړنیو ښوونځیو د زده کوونکو شمیر ۵۱ زرو ته ورسید. رشدیه او لیسه ښوونځیو او مسلکی لیسو کی د زده کوونکو شمیر دری زره تنو ته ورسید، چی د نظامی مدرسی زده کوونکی په دی شمیر کی نه راتلل په همدی کال کی د لومړنیو ښوونځیو شمیر ۶۵۰ تنه د رشدیه ښوونکو شمیر سل تنه زیات شول. له ۱۹۲۳ م. کال څخه تر ۱۹۲۷ م. کال پوری ۱۳۳ عنوانونه کتابونه د ۶۹۳۵۷۵ ټوکو په شمیر د معارف د وزارت له خوا چاپ شول او د معارف مطبعه هم جوړه شوه.

مناقشه:

خپلواکه او د ولس په خیر- ښېګڼه اداره د استقلال او خپلواکی او د یوملت د رفاه، لومړنی او ضروی شرط دی. په همدې خاطر له استقلال ګټلو وروسته اداري چارو ته توجه وشوه. په ۱۹۱۹م. کال کي وروسته د خپلاوکی له اعلان څخه دافغانستان منور او ترقی غوښتونکی، پاچا د سیاسی استقلال محصل او د خودارادیت او ټولنیز عدالت ستر ناجي اعلیحضرت امان الله خان د نورو اصلاحاتو ترڅنګ د حکومتولی او اداری چارو ته پوره توجه وکړه. قوانین تصویب، لایحې جوړې، تشکیلات نوي او دفتری اصول اصلاح شول، دبشری ځواک روزنی او ظرفیت لوړوني لومړیتوب وموند، د اداری او مدیریتی کادرونو روزني د پاچا پام خانته واړاو. د عصری معارف بنسټ همدا وخت کیښودل شو. دغه اقدامات هغه وخت لا اغیزمن شول چې مقررات او لایحی ورته وضع شوی. په دې توګه امانی دوره په افغانستان کی د اداری اصلاحاتو او د حکومتولی د ریفورم پیل بلل کیږی.

نتیجه ګیری:

له نن څخه سل کاله مخکې، یعنی هغه مهال چی نور شاوخوا نږدې ګاونډي او ګڼ شمیر آسیایی هیوادونه د استعمار تر جغ لاندې وو، افغانستان د خپلواک اسلامی او عصری، انسانی او پتمن ژوند لاره خپله کړه. زموږ د هیواد استقلال د امان الله خان په رهبرۍاوزموږ د نیکونو په قربانی او ایثار ترلاسه شو. افغانستان وروسته د استقلال ترلاسه کولو څخه د ترقی او مدنیت په یوه نوی مسیر او تګلوري کې حرکت وکړ. د افغانستان استقلال او د اسد۲۸مه دغازی امان الله خان له نوم سره تړلې ده، دنهضتونو دغه ستر مشر، د هند د نیمی وچی د آزادی دغه ناجی، د اسلامی امت د ویاړدغه لویه نښه، د غازیانو دغه لوی سالار، په هیواد کی دنوی ژوند او د ترقی او پرمختګ

افغان جرمن آنلاین په درنښت تاسو همکاری ته رابولي. په دغه پته له موږ سره اړیکه ټینګه کړئ maqalat@afghan-german.de
یادونه: دلیکنې د لیکنیزې بڼې پازوالي د لیکوال په غاړه ده ، هیله من یو خپله لیکنه له رالیږلو مخکې په ځیر و لولئ

دغه لوی ریفورمیست، دهیواد دننه زړه سواندی اومشفق رهبراوپه بهر کی د ترکیی د عصری کیدو او د هندوستان د لویې وچې د خپلواکۍ دغه محرک او لوی مرستندوی او په لویدیځ کی دآسیا داتل په توګه پیژندل شوی ځیره د الله(ج) لویه عطیه او دافغانستان د تاریخ یوه ځلانده او ویاړلی نادره پیښه وه ، چې باید د هغه صادق وطنوال او معنوی اولادونه د ده درناوی وکړی او اصلاحاتو، فکر او رشادت ته یې د درناوی سر ټیټ کړي. د انګریزی استعمار دغه ماتوونکی مجاهد او د ملت غمخوار او د افغانستان د ترقی ریښتیانی غوښتونکی زموږ د هر یوه په زړونو کی ځای لری. غازی امان الله خان نه یواځی دا چی د اسلام د ستر دښمن (انګریز) او د ټولو مستضعفو ښکیل شویو هیوادنو د شتمنینولوټمار استعمار ته ماتی ورکړه، بلکی د هیواد دننه یی ملت یو موټی کړ او د افغانستان نوم یی په نړی کی وځلاو. اوسنی نسل او زمو اوسني ځوانان هماغه د غازی امان الله خان د مکتب پیروان دی، دوی د آزادی درس له دغه ستر غازی څخه اخیستی او له وطن سره مینه یی ورڅخه زده کړی او وطن ته د خدمت روحیه یی ورڅخه په میراث وړی ده. اوس د امانیه دورې د سلمې کلیزې او د استقلال د جشن لمانځنه زموږ فریضه او د راتلونکی لپاره یوه انګیزه ده، هیله ده ټول هیوادوال په صداقت سره د دغې ورځې په مناسبت د هیواد د آبادولو ژمنه یو ځل بیا تازه کړي.

افغان جرمن آنلاین په درنښت تاسو همکاری ته رابولي. په دغه پته له موږ سره اړیکه ټینګه کړئ maqalat@afghan-german.de
یادونه: دلیکنې د لیکنیزې بڼې پازوالي د لیکوال په غاړه ده ، هیله من یو خپله لیکنه له راليږلو مخکې په ځير و لولـئ